

Dr. Vitomir Slugić

PATER JOSIP MARKUŠIČ IN PROFESOR JOŽE PLEČNIK - VERNIKA IN VELIKA PRIJATELJA

p. Josip Markušič

prof. Jože Plečnik

V zapuščini Jožeta Plečnika se nahajajo zbrana pisma Josipa Markušiča. Poleg pisem, ki jih je Plečnik pisal svojem bratu Andreju, Alice Masarykovi, Ivanu Meštroviću in drugim, se namreč nahaja okoli 300 pisem, ki jih je pater Josip Markušič napisal Ivanu Plečniku. Točnega števila teh pisem ni mogoče ugotoviti, ker je težko imeti za pismo sporočilo, napisano na notes papirju, pojasnilo nekega načrta, poslanega na navadnemu pakpapirju ali na tako imenovanem milimetrskem papirju. Lahko rečemo, da gre za zbirko 300 pisem.

Profesor France Stele, znani umetnostni zgodovinar, v pismu patru Josipu Markušiču

plenissimo iure piše, da je treba objaviti korespondenco med njim in Plečnikom. Dodati moram, da se ne da dobro opisati Plečnika kot človeka in umetnika, dokler ne pridemo v svet njegovih pisem prijateljem. V tej korespondenci obstaja nešteto skic in načrtov, ki se nahajajo samo v pisemskih listih Josipu Markušiču. Še pomembnejše je – to bo zanimalo naše sonarodnjake Slovence –, da je Plečnik pošiljal Josipu Markušiču skoraj vse svoje umetniške zamisli in načrte izvedenih, izvajanih in neizvajanih del. Lahko se zgodi, da bomo v teh načrtih našli neznana dela tako znanega umetnika – ustvarjalca.

Glede videza pisem je treba povedati, da je vsako pisano kaligrafsko in predstavlja umetniško delo. Pater Josip Markušič v enem od pisem piše, da mu je nerodno zaradi slabega rokopisa in ker piše na pisalni stroj, a to je v primerjavi s Plečnikovim pismom zagotovo profanacija.

Pred 26 leti smo se na obisku pri profesorju Plečniku pogovarjali o kipu svetega Anteta v Beogradu, ki ga je izdelal Meštrović. Plečnik mi je takrat dal pismo Ivana Meštrovića in rekel: »Gospod, vi ste mlad človek. Vzemite to pismo. Imeli boste pismo pomembnega človeka.« Še danes ga hranim. Vsakič, ko sem imel v rokah Plečnikova pisma, sem se spomnil besed, ki jih je rekel o Ivanu Meštroviću.

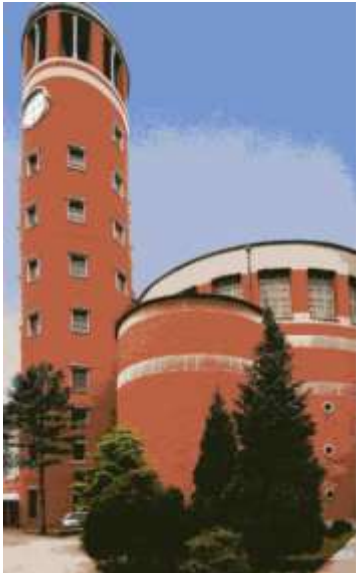
Kaj je povezovalo ta dva človeka, ki sta si dopisovala več kot 25 let? Plečnik pove: »Naj bo tako ali drugače – naju povezuje sladka, zlata vera, da smo vsi v Božjih rokah.« (26. 6. 1946) »Ne želim, da Vam božič mine brez spomina name. Najino prijateljstvo se je začelo zaradi Boga – naj po njem živi, dokler mu je namenjeno.« (15. 9. 1945). »Zmeraj vas nosim v srcu. Samo nebo vas je poslalo v moje življenje« (15. 9. 1938). »Menim, da sva enega duha in srca – zaradi tega ni treba izgubljati veliko besed.« (5. 11. 1945). Niti v enem pismu ne moremo najti sporočil o honorarjih. Profesor Plečnik prosi patra Josipa Markušiča, naj mu za božič ne pošilja vina: vse je drago, naj ga čuva za cerkev, ker »meni zadostuje Vaše zlato, čisto prijateljstvo.« (Božič 1937) Glede na neomajno poštenost in iskrenost profesorja Plečnika imamo izjavo, ki bo presenetila mnoge, ampak nimamo razloga, da čisti Plečnikovi duši ne bi verjeli: »Nikogar ne cenim toliko kot Vas. Vi ste moj vzor.« (15. 3. 1954)

Plečnikova korespondenca z bratom Andrejem, župnikom in drugimi med njegovim bivanjem v Italiji kaže razvojno pot mladega umetnika in človeka, o čigar korespondenci je podal vredno interpretacijo profesor France Stele. Srečanje patra Josipa Markušiča in profesorja

Plečnika se je zgodilo v letih popolne zrelosti oziroma ko je bil Plečnik oblikovan človek, čeprav v enem od pisem piše:

»Zdi se mi, da sem v svojih sposobnostih napredoval, odkar se poznamo. Veliko zaslug pri tem imate Vi. Hvaležen sem Vam.« (21. 11. 1936)

Začetki in zaključki pisem izražajo veliko spoštovanje in niso konvencionalni. Poleg prisotne intimnosti se naslavljata z Vi. Pater Josip Markušić je za profesorja Plečnika »velečastiti gospod«, Plečnik za Markušića »spoštovani gospod profesor«. Pri zadnjem srečanju smo videli samo enostavnost iskrenosti in nič več. Kadar preberemo Plečnikove pozdrave in slišimo besede »poljubljam Vam roko«, te besede nimajo nobene povezave z »ljubim roke« avstrijske proliferacije. Ko bomo analizirali Markušićeva pisma Plečniku, bomo ugotovili, s katerimi idejami je Markušić animiral in spodbujal svojega prijatelja. Takrat bo jasno, zakaj Plečnik reče: »Poljubljam vam roko za Vaša pisma, klanjam se Vašem srcu in zahvaljujem se Bogu za Vas.« (17. 10. 1934). »Dan prihoda Vaših sporočil je zame zmeraj praznik, ker se Vi zmeraj znate predano pogovarjati.« (3. 3. 1942)

Izmenjava pisem se je največ nanašala na načrte cerkve sv. Antona Padovanskega v Beogradu (na sliki) in tudi na druge Plečnikove načrte. Obstajajo pisma, ki so osebne narave. Nujno je povedati, da bi se lahko Plečnikova pisma po stilu, poslovnosti in logični strogosti analizirala v gospodarski šoli ameriške univerze v Washingtonu, ki jo vodi profesor Ferd Nauheim.

Profesor Plečnik piše patru Josipu Markušiću o velikih cerkvenih praznikih: božiču, veliki noči, presveti trojici, velikem petku in, kar je zanimivo, večkrat o svečnici, in pošlje Markušiću svečo, naj jo prižge v beograjski cerkvi. Izmenjava pisem je potekala ob rojstnih dnevih in godu. Ta dva človeka sta imela enako ime in sta negovala enako zvestobo svojemu patronu. Rojena sta istega dne in istega meseca, 23. januarja:

Plečnik je bil osem let starejši od svojega prijatelja. Oba sta umrla v bližini svojega rojstnega dneva: Plečnik pri 85 letih (23. 1. 1872–7. 1. 1957), drugi pri 88 (23. 1. 1880–26. 1. 1968).

Objavljena pisma iz Italije – iz preteklega stoletja – prikazujejo, da je Plečnik literat, pesnik in mislec. V pismih Josipu Markušiću se nahajajo filozofske in teološke refleksije, umetniško stilizirane, ki nas peljejo do njegovih arhitekturnih del, kjer so misel, poezija in stilizacija eno: človek, vernik, profesor Plečnik.

Prijateljstvo med Josipom Markušićem in Jožetom Plečnikom je utemeljeno v skupni veri in ljubezni do umetnosti. Plečnik neizmerno spoštuje Josipa Markušića kot človeka, ki ima razvit občutek za umetnost. Moramo povedati, da sta vera in občutek za umetnost pri obeh ena stvarnost. Ko vemo, kdo je Jože Plečnik, moramo povedati, kaj je Plečnik mislil o Josipu Markušiću kot človeku, ki ga trajno zanima umetnost.

»Kakor ste Vi, blagoslovljeni stilist,« piše v času okupacije. Prijatelja sta se srečala 1946. leta. O tem srečanju profesor Plečnik piše patru Markušiću: »Žal mi je, da nisem zapisal Vaših spoznanj o cerkvi in splošno arhitekturi v trenutku, ko ste to povedali. Česa tako jasnega in hkrati krščanskega pravzaprav nikjer ni v tako malo besedah. Vi bi naredili dobro za vse, če bi svoja spoznanja v dobrem razpoloženju in v dobri priložnosti zapisali in dali tiskati. Za mnoge bi to bila pomoč, spodbuda in ohrabritev.« (27. 12. 1946)

Te besede so opogumile Josipa Markušića, da je naslednje leto objavil svoje mnenje z naslovom Za našo arhitekturo. Sledilo je Plečnikovo mnenje: »Za našo arhitekturo – mislim, da je izvrstno napisano, za vsakega poučno, pisano toplo in jasno, kakor samo Vi znate. Težko morem kaj dodati – odvzeti pa ne vem ničesar.

Vi poznate situacije v krajih, posebej v svojih. V pismu, v katerem sem Vam odgovoril na nekatera svoja mnenja o povezavi arhitekture z življenjem Cerkve in družine, dal sem sebi svobodo, da povem: »Nadaljujte! Vzbujajte zanimanje za gradbeništvo med duhovniki in z njihovo pomočjo med ljudstvom. Vaše strogo in jasno gledanje na arhitekturo v meni zbuja užitek in dobitok. Všeč mi je pri vas, da imate izražen občutek za strogost in deviško uporabljeni plemeniti material.« (9. 4. 1947)

Neznanega datuma je Plečnik napisal: »Greh bi bil, če Vas ne bi opozoril in spodbujal, da nadaljujete na ta način sporočati lepe misli v srcih bližnjih. Bog Vam je podaril veličastno darilo izražanja – razdajanja. Bodite Pax et Bonum.«

Pater Josip Markušić je imel Jožeta Plečnika za jugoslovanskega prvaka med mojstri. V nekem svojem rokopisu Plečnika imenuje »svečenik gradbeništva«. Josip Markušić je bil srečen, da bo Plečnik nadaljeval delo na cerkvi sv. Antona Padovanskega v Beogradu, in takrat se je začela korespondenca med dvema prijateljema. Iz Beograda sta bila 1932. leta premeščena pater Serafin Sarić, župnik, in pater Arkandeo Grgić, gvardijan. V prvem pismu Josip Markušić piše: »Onadva sta bila srečna, da se obrneta k Vam za načrt cerkve svetega Anteta v Beogradu in da ga jima Vi daste. Srečen sem, da bom tudi jaz udeležen pri izgradnji te monumentalne cerkve, ki v izvirnosti v izražanju cerkvene logike, pomenu lepote ter povezavi svete umetnosti, lepote in molitve v enoten pojem zagotovo nima enake v Jugoslaviji. Ko se je odločalo o gradnji, sem kot provincial končani plan za beograjsko cerkev zavrgel in se odločil za tega in tako odredil; ampak poleg vsega glavna čast in zasluga pripada tistim, ki sem jih omenil, in Vaši ljubezni do svetega Anteta in frančiškanskega reda.« (14. 7. 1932)

Plečnik se je zagotovo srečal s frančiškani, preden se je srečal s patrom Josipom Markušićem. Znano je, da je pater Arkandeo Grgić zaprosil profesorja Plečnika za načrt cerkve v Beogradu. Pater Arkandeo je povedal: »Ulegel sem se na prag njegovega ateljeja in nisem hotel oditi, dokler ni obljubil.«

Jože Plečnik se je tega spominjal, ampak je rekel, da se je usedel na prag. Zgodovinsko dejstvo je, da so frančiškani glede sakralne arhitekture izvedli največji delež Plečnikovih idej, zgodovinska resnica pa je, da polovice ponujenega niso izvedli, včasih pa tudi ne tako, kakor si je on zamislil.

Josip Markušić je skrbel, da je od Plečnika pridobil čim več podrobnosti, ker je bil gradbeniški del cerkve v Beogradu v glavnem dokončan. »Bojim se, da bi za mano naredili še večje napake od tistih, ki sem jih jaz naredil. Naj bo čim več detajlov, ne samo zaradi tega, da se tisto umetniško delo pošteno izvede, ampak da bo to šola za bodoče frančiškanske

generacije, kako je treba delati. Pri nas frančiškanih je takole, gospod profesor, da mi ničesar ne delamo izključno za čas, dokler smo živi, ampak da se nam v generacijah poplača.« (17. 7. 1933).

Analize dela profesorja Plečnika pokažejo, da je pater Josip Markušić samostojno presodil in da ni bil suženjski častilec svojega prijatelja. Če danes presojava Markušičevo pisanje o umetnosti in umetniškem delu prijatelja, mu moramo priznati prefinjen občutek in kritičen duh brez trohice snobizma. »Bil sem v Rimu, na Dunaju, Pešti, v Pragi in v Jugoslaviji, ampak nisem videl tako lepe cerkve, kot je naša, nobena mi ni bila tako všeč in mislim, da ji nobena ni podobna razen svete Sofije, katere nisem videl, ampak sem jo preučeval v knjigah. Videl sem okrašene in bogate cerkve, ki jim naša ne bo podobna, in v njih sem gledal slikarska dela, spomenike, mozaik in podobne reči, nikoli obliko. Do zdaj se nikoli nisem čudil zlati verigi iz dveh kilogramov na vratu kakšnega gospodarja.« (17. 7. 1933)

»Vi s svojo umetnostjo kljubujete materiji. Pisal mi je Meštrović, preden je videl cerkev, da je sreča, ker je to Vaš plan, in pravi, če ne uspe (umetniku se to lahko zgodi), bo boljše, kakor da bi to dali komu drugemu. Tako mislim o cerkvi, koliko mi je znano, in veliko drugih. Brez dvoma je to največja gradbena umetnina v državi in posvetil se bom izvedbi detajlov. Ne vem, če Vam je znana frančiškanska bosanska provinca, žal nam je samo, ker ta cerkev ni v središču najine province, ker je ona naš ponos, ampak je daleč od »frančiškega ljudstva« Bosne, da lepotam njene forme dodamo posebne čare in občutke. Žal nam je tudi, da Vi niste bližje, da bi Vas posvojili. Ne vem, gospod profesor, kako naj se Vam zahvalimo za tolikšno ljubezen, ki nam jo podarjate. Plačati Vam ne moremo, Vam se zahvaliti pa ne znamo. Če bi sebi gradili hišo z večjo vdanostjo, je ne bi mogli narediti. Ali je to le značilnost mojstra – umetnika ali še nekaj višje? Edino, kar je zagotovo Vaše plačilo: boste v naših molitvah in kronikah; drugo, da bo ta cerkev s svojo formo osvajala duše, ker je življenje v njenih formah in svetloba, ki vsakega razveseljuje, in tretjič, da bo ta v vseh naših krajih dvigovala protest, da se cerkve gradijo, kot da so zgradbe, ki so določene za službo Božjo in nič več, in bi lahko koristile tudi v druge namene. Da se enkrat preneha s prakso: gradi in ne misli! Cerkev ne sme biti bogastvo, ampak mora biti umetnina. In če ni umetnina, ni cerkev.« (17. 7. 1933)

»Bogu se zahvaljujem, gospod profesor, da vam je podaril zdravje, potrpljenje in ljubezen do nas, da se žrtvujete za to svetišče. Razmišljam in verjamem, da so svete in popolne umetnine,

kot je naša cerkev, preročišče vere. Rad bi videl še en Vaš načrt za cerkev, ampak nekaj z »angelskim plevelom«, kot ga ima ta naša. Mogoče pride čas, da bomo gradili cerkev v Bosni.« (12. 11. 1933)

Kadar se je pokazala priložnost, je Plečnik prevzel misel patra Josipa Markušića o »angelskem plevelu« in jo poskušal izvajati v svojem načrtu za Angelsko Marijo na Kovačih (Sarajevo). Propad tega načrta oba objokujeta v pismih. Če bi bila cerkev zgrajena po načrtu profesorja Plečnika, ne bi bila odvzeta, ker je koncipirana »samo za službo Božjo in nič več« in ne bi imela drugega namena.

»Na veliki četrtek sem mašo namenil Vam (pro eius salute et incolumitate), ker ste Vi postali del naše cerkve in samostana, čeprav se to ne vidi v pozornosti nas nehvaležnežev; mi smo samo enostaven narod in ne znamo biti hvaležni. Nekaj Vam bom sporočil, ker si Vam nisem upal ustno povedati – v zakristiji bomo postavili marmorno ploščo z napisom: Bratje, spomnite se v molitvi našega velikega mojstra Plečnika. To je določila uprava samostana in ni mislila samo na prazno hvaležnost, ampak je imela v mislih vašo duševno lepoto. Težko je svojo kri dajati kot Vi, ampak je najlepši spomenik, ki je iz krvi. Prosimo Boga za Vas, da dolgo živite in da boste zdravi, ker vas radi imamo, kakor otroci radi imajo očeta (ne vem, s katero bližino duša to izgradi), in verjamemo, da Vam bo Bog dal dolgo življenje in zdravje – Njemu v slavo, Sveti Cerkvi v ponos, prav tako krasnemu slovenskemu narodu, da na ta način svoje velike sposobnosti zapišete, kot ste že zapisali na naši cerkvi v Beogradu. Oh, da je to čudovito delo, do zdaj še slabo znano (kolikor je potrebno, da se razglasi in spozna), z Vašo mojstrsko roko končati, ker je v resnici, kakor je povedal govorec na koncertu Glasbene matice: arhitektonska himna Bogu (14. 4. 1934).

Da se je pater Josip Markušić navduševal nad umetnostjo, ne pokaže samo pohvaljena priloga v *Bosni Srebrni* Za našo arhitekturo. To pokažejo tudi njegovi dopisi v *Glasniku svetega Anteta*, kjer konkretno govori o arhitekturi cerkve v Beogradu. Josip Markušić je vedno opazoval delo profesorja Plečnika v kreativni veri. V *Glasniku svetega Anteta* je napisal: »Po tridesetih letih se bo vsak, kdor bo tukaj, prepričal, da je sveta umetnost najbolj veličastna molitev.« (28. 1933, 60–62) Prijatelja sta bila velika domoljuba. Iz pisem, ki jih je Plečnik pisal iz Italije in jih najdemo pri patru Josipu Markušiću, je razvidno, kako je bil osumljen pri

avstrijskem ministrstvu. Jasno je, zakaj je bil tako vezan na T. Masaryka in zakaj je ob vseh ponudbah prišel na mlado vseučilišče v Ljubljani. V času Avstrije je bil Plečnik Slovenec in Slovan. V času stare Jugoslavije oba kažeta širino vzajemnega domoljubja in poudarjata svoje politične poglede na usodo Evrope in svojih narodov.

V pismih, ki datirajo v čas podpisovanja pakta in prevrata v Beogradu, Plečnik piše: »Vsi smo veseli! Živela Jugoslavija!« Odpor, ki ga čuti do Hitlerja, je enak kot pri Josipu Markušiću. Plečnik nekje zapiše: »Kar se plete okoli nas, je vse po pravici zaslužno. Kar je Evropa sejala, gnojila in zalivala – to bo požela. (13. 3. 1941)

Plečnik se satirično izraža o Hitlerju s pisanjem v nemščini. Kadar piše o »idiotu Hitlerju«, ne zapiše Führer, ampak Viehrer (od das Vieh – živina, divjačina) in se to lahko prevaja v »divjak«. Benito Mussolini je dobil lastnost »brigant« – cestni razbojnik (brez datuma).

Cenzurirana korespondenca v času okupacije je pridušena. Drug drugemu sta lahko pošiljala dopisnice. Ta vojna korespondenca je nedorečena in le nakazuje na obstoječo situacijo. Napisane so splošne misli, ki jih niti najspretnější cenzor ni mogel naslutiti. Misli so v zraku, skoraj brez pisanega posredovalca in samo kdor je poznal duhovno ostrino teh dveh ljudi, lahko nasluti njune misli. V tistem času je poslal patru Josipu Markušiću *Architecturo perennis*. Plečnik piše, da na fakulteti nima študentov in ne ve, kdaj bo začel delati.

Pomembno je omeniti, da je 1946. leta poslal Josipu Markušiću dva paketa načrtov, ki jih je delal med vojno, in to zagotovo predstavlja dragocenost.

Po vojni sta oba mislila, da je čas za upokojitev. Zdi se, da sta ta dva človeka v sedemdesetih letih naredila veliko več, kakor sta predvidevala. Plečnik je še naprej delal kot profesor, pater Josip Markušić pa je dvakrat delal kot provincial. Novica, da je Josip Markušić postal provincial, je zbudila Plečnika. »Sv. Duh se je dobro odločil in naša draga Mati Božja mu je s svojim čistim obrazom pri tem dvorila (10. 7. 1949). Čeprav vem, da so vam položili trnovo krono, me je novica, ki sem jo prejel zvečer, osrečila. Bog naj bo z Vami in sveta Mati Božja.« (12. 7. 1949). Oba vernika pripadata istemu obdobju dogodkov v zgodovini naših narodov.

Lahko rečemo, da sta onadva obdobje. Svojo sinkopirano vero sta uresničila skladno s svojim sinkopiranim domoljubjem.

Plečnik je obveščen o dogodkih v Bosni, ki jo ima skupaj z »ljubimi frančiškani« od srca rad. Neznane datuma je profesor Plečnik poslal Josipu Markušiću načrt pečata *Združenja katoliških duhovnikov Dobrega Pastirja*, ki ni narejen, ker ni bilo delavnice, ki bi ga proizvajala. Pater Josip Markušić je Plečniku pošiljal koledarje *Dobri pastir*. Koledar *Dobri pastir* pomeni izredno delo, ki spodbuja razmišljanje.« (4. 3. 1954). »Vsi poslani koledarji so po mojem mnenju izredne vrednosti« (brez datuma). »Prisrčna hvala za koledar 52/53 ekselentne vsebine – brez pomoči reklam. Z veseljem ga bom bral v korist svoje duše«. (8. 6. 1953).

Po vojni je bil Plečnik ustvarjalec in vzgojitelj cele vrste slovenskih arhitektov. Takrat je naredil idejni načrt za urbanistično rešitev ministrstva za obrambo v Beogradu, ampak to ni bilo ustvarjeno in je povedal: »Pravijo, da nimajo inženirja, ki bi tisto spravil v delo.« Kolikor je znano, je Plečnik za ta načrt dobil nagrado izven konkurence. Po njegovih načrtih – zmeraj sočustvuje s tragedijo in junaštvom svojega naroda – je narejeno nekoliko spomenikov padlim borcem. Zveza borcev Slovenije je zaprosila Plečnika, naj naredi načrt za sprejemni paviljon na Brionih, ki ga pogosto vidimo na televiziji. Na eni gredi – brunu je napisal *silentium* in nekdo je rekel: »Profesor, to malo diši po spovednici.« Pomemben podatek o njegovi zdravi politični opredelitvi so besede, ki sem jih slišal od njega.« S tem prispevkom sem želel pokazati svojo državljansko lojalnost.

Povedali smo, da so bili frančiškani povezani s Plečnikom tako v Sloveniji kakor tudi izven nje. V Bosni nimamo nobenega njegovega dela, čeprav je naredil idejni načrt za *Angelsko Marijo* in naročil frančiškanom, naj najdejo inženirje, ki bodo razdelali njegov idejni načrt. Naredil je idejni načrt, ki je v pismih kodiran kot *katedrala Vrhbosne*, ampak ta ni bil sprejet. Edino Plečnikovo gradbeno delo v Bosni je majhen stolpič na kapelici pokopališča v Varešu. Aludirajoč na odklanjanje načrta »katedrale« v enem od pisem piše patru Josipu Markušiću: »Zdaj bo kapelica lepša od nove katedrale Vrhbosne.« Zdi se, da je kapelica v Varešu delo Ivana Meštrovića, ker brez resne reference Plečnik ne bi izdelal stolpiča. Prijatelju Josipu Markušiću je zaupal najosebnejše doživljanje svoje duše. Navdušen je bil nad sv. Frančiškom,

ki mu je sledil v siromaštvu. Razočaran nad civilizacijo piše: »Previdnost bo vse uredila. Prišel bo novi sv. Frančišek, ki bo ljudstvo usmeril v skromnost, na družinsko življenje in kulturo, ki ustreza civilizaciji.« (2. 9. 1938)

Profesor Plečnik ni bil poročen. V pismih bratu Andreju piše, da prosi Boga samo eno – da bi ga odvrnil od poroke. Podobno misel je ponovil v enem od pisem patru Markušiću, ko ga je pri izvedbi vile na Bledu živčno vznemirjala dvorska dama kraljice Marije. Mnogi so Plečniku podtaknili značaj mitskega Pigmaliona, in tudi on se je leta 1941 profesorju Steletu enkrat podpisal s tem imenom.

S svojo vdanostjo umetnosti, v kateri je našel pot do Večnega in Absolutnega, je dokazal premoč duha nad telesom. Ko vzamemo v obzir, da je bil siromak, da je delal skoraj brezplačno in da je pomagal vsakemu, ki ga je prosil za pomoč, lahko rečemo, da imamo pred sabo redovnika, ki je prekosil tiste, ki bi mu morali biti vzor.

Za analitike umetniškega dela profesorja Plečnika je korespondenca s patrom Josipom Markušićem vir, iz katerega se pojasnjuje Plečnik kot človek in umetnik. Pisma kažejo na dramo človeka in umetnika, ki je razpet med življenjem in smrtjo, in odkrivajo neskončno upanje v Boga, kar je Plečnik tkal v svoja dela. Danes mnogi trdijo, da sakralno delo lahko naredi tudi človek, ki ni vernik, in tudi to je resnica. Ampak lahko rečemo, da ne bi imeli Plečnika, kakršen je bil, če njegovo življenje ne bi bilo življenje vere.

Iz njegovega dela in duše, kot jo razkriva svojemu prijatelju, lahko zaključimo, da v mislih profesorja Plečnika ni bilo nobenega teološkega traktata, ki ga ni zajel s svojim doživetjem. S svojim delom in slogom v pismih se nam kaže kot neprekosljiv liturgik s kulminacijami biblijskega sporočila in teološke misli. Danes govorimo o diktaturi liturgije v sakralni umetnosti, potrebno pa je vedeti, da je Plečnikovo anticipirano obnašanje prekosilo koncilska sporočila. Z liturgijskim nagonom je uresničeval pojem »rotunde«, s katerim je vztrajno zatiral pojem longitudinalne cerkve; uresničil ga je v Beogradu, v Šiški (Ljubljana) pa je dragoceno misel o zbranosti Božjega ljudstva rešil s štirikotnikom. Sramežljivo odmaknjen oltar v cerkvi sv. Antona so vzeli v poštev zaradi tega, ker sta bila v času izvedbe v Beogradu dva frančiškana, nadškof Rodić in pater Josip Markušić. V kristološkem smislu je v tej cerkvi

postavil stolp na vzhodno stran. »Naredil sem Vam načrt za stolp. To bo moje najboljše delo. En top na tem svetu je manj,« je vzkliknil v enem od pisem Josipu Markušiću.

Jože Plečnik je omenil, da mu je žal, ker ne zna latinščine. To je njegova odkrita skromnost. Kadar pogledamo njegov izbor napisov na posameznih objektih, lahko ugotovimo, da je bil s tem jezikom domač. Na tabernaklju v Šiški piše *Resurrexi et adhuc sum tecum*, v načrtu kmečke hiše *Homo homini Deus*, v krstilnici *Vsi, ki ste krščeni, ste krščeni v smrt Kristusovo* in potem deset Božjih zapovedi. To ne pomeni le prekositi izvrstnega liturgika, temveč pokazati občutek jedrnatosti latinskega jezika. Razbiti korpus s križa nekega kmečkega križišča je sestavil in napisal: *Popule meus, quid feci tibi?*

Ni možno v kratkem pregledu opisati sveta vere, ki je izpovedana v pismih prijatelju. Za to bi rabili posebno študijo. Skratka, lahko rečemo, da je Plečnikovo življenje prepletenost vere, upanja, ljubezni in molitve. To je javno izpovedal, pretvarjal v zidove in spomenike in tiho naznanil prijatelju Josipu Markušiću: »Tako mi je težko ... Dobro je, da sem vsak dan bližje Bogu, svojemu Gospodu ... (16. 1. 1947).« To bližino je doživljal deset let.

Njegov doživljaj življenja v presveti Trojici je posebej zanimiv: »Nad vsemi (ljudmi) je zlato sonce, Kajn pa besni! Brat ubija brata! Jokajoči Kristus pa izteguje roko s križa. Sin, po sv. Duhu je eno trpljenje, usmili se nas zaradi Očeta. Oče, prepoln Duha Svetega, usmili se nas zaradi neznosnega trpljenja svojega Sina. (7. 9. 1939)

»Molite, da bo vsaka naša želja in vsako naše delo Bogu v čast, bližnjemu v korist (vsaj ne v pogubo), nama pa v posvečenje – vse drugo je nič, nič, nič.« (9. 10. 1934)

»Nikar me preveč ne cenite. Medsebojna vera in čisto prijateljstvo zadostujeta. Spomnite se me le v molitvi ...« (28. 4. 1934)

»Spomnil sem se Vas zgodaj zjutraj. Mislil sem na Božje poti, Božjo milost, Božje usmiljenje. Nikoli nisem vedel, kam grem. Zaradi tega naj mi nebesa oprostijo.« (29. 11. 1935)

Predstavimo duhovni lik profesorja Plečnika v luči poslednjih stvari. Zame je bil privilegij, da sem se pogosto pogovarjal z njim, in ta osebna doživetja omenjam, ker brez njih ni mogoče doživeti korespondence med dvema prijateljema. Bilo me je strah, da ga ne bi motil, on pa me je spodbujal, da to lahko vedno storim. Vsekakor sem duhovno zmeraj pridobil novo bogastvo in pogosto me je bilo sram pred tem velikanom. V enem od pogovorov je povedal: »Noben na svetu ni tako kaznoval satana, kakor sva to naredila velečastiti gospod Markušić in jaz.« Plečnik je v cerkvi sv. Anteta visoko dvignil kip Srca Jezusovega, Marijo pa je spustil na tla. Patru Josipu Markušiću je razložil, da je tako naredil zato, ker je Marija nižja od Gospodarja. Pri Marijinem kipu je Plečnik spustil dolgo verigo in ga končal s kačo široko odprtih ust. V ta usta je vstavil večno svetlobo. »Rekel si,« je nadaljeval profesor, »non serviam – nočem služiti, pa boš, ali hočeš?« »Profesor, kako bo služil?« Odgovoril je: »Služil bo takrat, kadar jaz služim.«

Plečnik je pripravljaj svoj grob. Na navadni marmorni plošči je napisal: »Domine, si vis potes me mundare. – Gospod, če želiš, me lahko pozdraviš.« (Mt 8,3). »Profesor, bil sem na vašem grobu. Zakaj niste napisali odgovora, saj je izgovorjen?« Odgovoril mi je: »Odgovor na svojo molitev bom dobil onstran (v večnosti). Kadar spet pridete na moj grob, ga obidite! Šel sem okrog in z druge strani plošče prebral: »Volo. Mundare. – Hočem. Pozdravi se!«

Kot pozdravno pismo patru Josipu Markušiću ob simpoziju citirajmo profesorja Plečnika: »In po toliko in toliko letih, kadar bodo naše kosti prah in pepel, ime in posvetitev bosta dokazilo in pridiga Vaših del.« (5. 9. 1935). Kakor vidimo, medtem ko kosti teh ljudi postajajo prah in pepel, ne trohni z njimi njihovo ime. Bog naj varuje naše prijateljstvo, Njemu posvečeno.« (Silvestrovo 1938).